

Fleck Zoltán¹

Az erőszakos jog²

Absztrakt

Ismert és gyakran elfelejtett összefüggés áll fenn erőszak és jog között. Az állami jog dicstelen, sötét történetének legújabb korszakában az erőszak jelenségével szembenézni teoretikus és gyakorlati feladat. A szimbolikus kommunikáció, a nyelv megfelelő elemzése alkalmas terep ennek megkezdéséhez. Ezt megelőzően azonban tisztázni szükséges az állami jog és az erőszak lényegi kapcsolatát.

Kulcsszavak: hatalom, erőszak, ellenállás

Abstract

There is a well-known and often forgotten link between violence and law. In the recent era of the inglorious, dark history of state law, confronting the phenomenon of violence is a theoretical and practical task. Symbolic communication, the proper analysis of language, is a suitable field to begin this process. But before that, it is necessary to clarify the essential relationship between state law and violence.

Keywords: power, violence, resistance

Zsidai Ágnesnek, akinek szintén probléma a hatalom és a benne rejlő erőszak. Probléma nem csak abban az értelemben, hogy állam és jog környezetében szükségszerűen foglalkozni kell vele, hanem személyes probléma.

I. Intim viszonyok

Az erőszak ellenállhatatlanul – erőszakosan – benyomul gondolkodásunkba, kénytelenek vagyunk foglalkozni vele, pedig irtózunk tőle, undorral tölt el, távolítani szeretnénk. De mit csináljon, aki olyan témákkal foglalkozik, mint jog, állam, politika? Sőt intézmények, szabályok, rendszerek, tudomány: megannyi rendteremtő kényszer, az erőszak különféle formái. A szavakat megrontó, mondatokkal verekedő politikus korunk szimbóluma, a ketrecharcos celeb mintapéldánya. Simabeszédű hazug feljebbvalói a nyelvénél élesebb fegyverekkel követnek el erőszakot, jogot alkotnak és kényszerítenek bárkire és mindenkire. Lehetne érvelni amellet is, hogy az autokratikus politika, a nyers hatalmi akarat erőszaktevéseit a jogrendszer is megszervezi, rendszerszerűsége helyére az önkény, logikája helyére a kiismerhetetlenség, dogmatikája helyére a mellébeszélés és zavarosság kerül. E jogász romlás a jogászok közreműködésével zajlik, modern diktatúrák (autokratikus rendszerek, nem

¹ Egyetemi tanár. ELTE ÁJK, Jog- és társadalomelméleti tanszék. zfleck@ajk.elte.hu

² DOI 10.59558/jesz.2025.3.62

demokratikus rezsimok stb.) kellően jogászasak, határozottan használják a jogrendszert, nyakra-főre alkotnak jogot. De mélyebbre hatol, ha ezúttal nem védelmünkbe vesszük a hatalmi akarat áldozataként, hanem rávilágítunk eredendő erőszakosságára. A jogi szabályozás, mint a nyelv, sok mindenre alkalmas, bármit kibír. Lehet a segítségével hazudni, megvetést és gyűlöletet terjeszteni.

A jog magában rejti az erőszakot, nem tud megelenni nélküle, minden momentumában és megjelenésében jelen van, az erőszak a lényege. Egy erőszakos korban a korszellemnek ellenállva és szükségszerű kritikával az erőszakot kiszolgáló jogászzal szemben a jog legradikálisabb kritikája személyes probléma. Ellene tartani a korszellemnek vonzó, kényelmetlen pozíció, mégis minél erőszakosabb a minket körülvevő világ, annál inkább irtóznak az erőszak, kényszer minden megnyilvánulásától. A többes szám első személy használata ebben a bevezetőben illúzió, legfeljebb felszólítás, ami maga is erőszakkal telített, tehát inkább meghívás valamilyen erőszakmentes életre.

Milyen habitusnak lenne esélye erre? Aki nem meglepődéssel, hanem feszültséggel foglal el olyan pozíciót, amellyel együtt jár mások valamire kényszerítése. Aki inkább kér, motivál, mint utasít és parancsol. Aki rosszul érzi magát hierarchikus helyzetekben és igyekszik azt enyhíteni. Aki ódzkodik a tekintélytisztelettől, nem ámulatba ejti, hanem taszítja az erő. Aki nem lát örömet az osztályozásban, értelmetlennek és károsnak érzékeli a megmérettetéseket megelőző félelmet és szorongást. Aki inkább beszélget, mint beszél, aki meghallgat és nem elhallgattat... Hosszan lehetne sorolni ezeket a korszerűtlen diszpozíciókat, amelyek éppen az erő kultuszának tobzódásakor, a militáns jelképek és beszédmód uralma idején, a pöffeszkedő hatalom erőszakosságának korában válhatnának igazán vonzóvá, a morális rezisztencia fejleszthető (!) készségeivé. Ráadásul éppen a háború szellemét felhasználó erőszakos autokraták közelében válik elengedhetetlenné, ugyanakkor bonyolulttá is, hogy ne ragadjunk bele a partikuláris, szubjektív erőszak kritikájába az intézményes, objektív erőszak kritikája helyett.

Az erőszak és jog kapcsolatának elméleti összefüggései érintik az erőszak fogalmát, a hatalom és erőszak viszonyát és az erőszak hatalomnélküliségének alternatíváját is. Ebben a tanulmányban csak az állami jog „erőszakos” jellegét tárgyalom.

II. Lényegi erőszak a jogban

Némi önreflexióval a jog elméleteinek ismeretében könnyen el lehet jutni a felismerésig: a normatív jogelméletek legitimációs funkciója olyan erőteljes, hogy hajlamos elfedni tárgyának alapjellemzőit. A jogelméleti igazolások arra épülnek, hogy a jog és hatalom ontológiailag elválasztható egymástól. Pontosabban az állami jog a hatalommal szembeállítható, a hatalom korláta, megszelídítője stb.³ E jogelméleti mélyen fekvő apologetikával szemben a kritikai hagyomány hajlamos a jog és erőszak eredendő összekapcsoltságának leleplezésére, mondván, hogy a jog és erőszak konfliktusa látszólagos, ideologikus. Sőt a jogilag definiált személy radikálisan redukált lény (Agamben terminológiájával zoé), aki a hatalom alávetettje, az erőszak alanya és tárgya. Az állami erőszak védelem alá helyezi a domináns társadalmi érdekeket, valami magasabb rendűre hivatkozva (Isten, természet, jogbiztonság stb.), amit a jogelméletek a megfelelő nyelvi, ideológiai keretbe helyeznek.

A modern jog forrása is erőszak azonban, gyakran forradalmi erőszak, amelynek utólagos igazolása, alkotmányosítása a megfelelő kellékekkel ellátva történik. A kodifikáció az eredeti erőszak elfedése, a jog traumatikus eredetét a jogszerűség, kiszámíthatóság enyhíti, de

³ Antiphon: Power, Violence, Law. In Critical Legal Thinking, 5 Apr 2009. <https://criticallegalthinking.com/2009/04/05/power-violence-law/> (2025. október 10.)

a jogkövetés követelése, kikényszerítése ezután is erőszakkal megalapozott kötelezettség. A demokratikus jogrendszer könnyebben igazolja magát, mert az alávetetteknek elégséges eszköz áll rendelkezésükre, hogy védekezzenek a hatalom elviselhetetlen vonásaival szemben, a jogállam biztosítja a megfelelő csatornákat az erőszak enyhítésére és a hatalom korlátozására. Mégis a hatalom, erőszak mindenkori kritikái ellenséggé jelennek meg az állam szemében (kommunisták, anarchisták, szélsőséges liberálisok, az ellenség ügynökei stb.).

A jogi működés minden aspektusában jelen van az erőszak, ennek felismerésével lehetséges csak az erőszak hatékony kritikája. Így a jog értelmezése a világ megváltoztatásának egy kitüntetett formája (cselekvés), más opciók kizárása, az egyéni és társadalmi viselkedések mederbe terelése, bizonyos valóságok intézményesítése, mások szankcionálása, eliminálása. A bírói ítélet és indoklás performatív aktusai természetesen az állami erőszakon alapulnak, feltételezik a végrehajtás kikényszerítését. De ennél is mélyebben, a nyelv használatában is erőszak rejtőzik. A nyelvben rejlő erőszak az igazságtalanság extrém formája, Lyotard kifejezésével a viszály („differend”) az elhallgattatás, megsemmisítés, láthatatlanná, hallhatatlanná tevés technikáit jelenti.⁴ A mélyen egyenlőtlen viszályban alapvető igazságtalanságok vannak: a vallomások, megszólalások nem egyforma értékűek (*testimonial injustice*), bizonyos tudások értéktelenebbek (episztemikus igazságtalanság). Mindennapi tapasztalat a jog gyakorlatában, hogy bizonyos egyének szava többet jelent, másoké nem is hallatszik, vannak értékes és értéktelen vallomások a megszólaló státuszától függően. Ezek szerint a közös nyelv hiánya a jogi eljárásokban az igazságtalanság és erőszak alapja. Illusztrációként elég megnézni a cigánygyilkosságok tárgyalásáról szóló dokumentumfilmet (Hajdú Eszter *Ítélet Magyarországon*, 2013) vagy Ragályi Elemér 2007-es, *Nincs kegyelem* című, megtörtént esetet feldolgozó játékfilmjét. A tudományos elemzések körében a jog nyelvészeti kutatása tárt fel hasonló összefüggéseket.⁵

A rendszerszintű erőszak és elnyomás elméleti eredete Marxnak a piacról és a spontán rend illúziójáról szóló fejtegetéseinél kereshető. A „természetes” rend kikényszerítése, a gazdasági kényszer, a szerződésben rejlő szabadság becsapása, az erőszakkal védett „szabad” mintázatok és választások leleplezése azóta sem nélkülözi a radikális kritikát. A kritika szükséges radikalitása egyaránt jellemzi a tulajdonjog és újraelosztás mögötti kényszerek bírálatát és az erőszak hatékony elfedéseinek (ideológia, hamis tudat, hegemonia, normalizáció) feltárását. Ideológia-kritika, leleplezés és denaturalizáció a jog világát is érzékenyen érinti.⁶

Modern társadalmi környezetben a szabadságellenes gyakorlatokat a természetessé tett racionális vasketrec (Weber) és a láthatatlanná (belsővé) váló korlátok jellemzik. A másik oldalon a szabálykövetés kényszere elfojtásként, konformitásként, illetve az ellenkultúra alapjaként jelenik meg mint lázadás a társadalmi rend, rendszer ellen. Mindazonáltal az önkéntes szolgaság hatékonyabban leplezhető, a rendfenntartó technológiák fejlődése szofisztikáltabb erőalkalmazást tesz lehetővé. A rendőrség, titkosszolgálatok és más erőszak-apparátusok némileg ritkábban vetemednek fizikai brutalitásra. Érzékenységünk a fizikai (rendőrségi) erőszakra erőteljes, miközben a többi, más típusú, kevésbé látványos erőszakgyakorlások (szimbolikus, strukturális, nyelvi stb.) nem csökkentek. A fizikai erőszakot lehetőleg elkerülő, más erőszakformákat alkalmazó hatalom legitimitásforrásként alkalmazza a fizikai erőszaktól tartózkodást. Autokratikus rezsimek ezt az őszintétlen korlátozást általában csak ideig-óráig képesek tartani, semmi nem akadályozza őket önmaguk leleplezésében. Demokrációkban intézményes korlátok és a legitimációvesztés hatékonyabban, de nem mindig sikeresen tartja vissza a hatalom erőszak-alkalmazását.

⁴ Lyotard, Jean-Francois: A viszály. L'Harmattan, Budapest, 2019.

⁵ Vinnai Edina: Jog és nyelv határán. Gondolat, Budapest, 2017.

⁶ Heath, Joseph: The violence inherent in the system. In *Philosophy and Social Criticism*, Vol. 49, No. 8, 2023, 883-902. o.

Jogi, tömegkommunikációs és hatalomtechnikai eszközök biztosítják a tényleges igazságtalanságok elfedésének lehetőségét. Ugyan lényeges kérdés maradt, hogy szükséges-e az erőszak, illetve, hogy csak az elviselhetetlen mértékű vagy igazságtalan erőszak számít-e illegitimnek. De a lényeges, mögöttes probléma az igazságtalanság, az erőszak terheinek igazságtalan elosztása, az igazságtalanul alkalmazott, önkényes erőszak. Szokásos megkülönböztetéseink szerint az ún. igazságos, indokolt, megérdemelt erőszak a rosszra adott morálisan igazolt válasz. Ezen a ponton találkozunk Leviatánnal, Hobbes szörnyetegével, ami a szenvedés megelőzését biztosítja. Mint a liberalizmus egyik alapvetése, azt szeretné elhíttetni, hogy az egyéni szabadság korlátja a másik egyén szabadsága és védelme csak egy harmadik, nagyobb erő felhatalmazásával lehetséges. A másik állandó veszély a szabadságra nézve, amit csak egy erőszakkal fenyegető szörnyeteg képes kordában tartani. A modern jogi gondolkodás, sőt a jogászai gyakorlat végső igazolásai ma is, kimondva, kimondatlanul ezen az alapvetésen nyugszik.

Joggal merülhetnek fel azonban a kétségek az emberi, társadalmi együttműködés fenntartását illetően: valóban szükséges ehhez hatalmi viszony és erőszakkal fenyegetés? A rendet kizárólag fenyegető autoritás képes fenntartani, csak így lehet együttműködésre számítani? Erőszak, hatalom és jog nélkül rendetlenség, anarchia és az élet legszomorúbb formái (csúnya, brutális és rövid) és halál következne? Aligha lehet az az illúziónk, hogy csak a deviánsokkal szemben fenyegető az erőszak, a rendes (normakövető, konform, beilleszkedett stb.) embernek nincs mitől tartania, az ő nyugalma igényli és igazolja a normasértéstől elriasztó, visszatartó hatású erőszakkal fenyegetést. Ez a logika a játékelmélet redukcionizmusával közelíti az emberi cselekvési motivációkat. Az együttműködőket, konformistákat, alkalmazkodókat, az állam rendes polgárait elégtétellel, az igazságosság képzetével tölti el, ha a potyautasokat szankcionálják. Így válik értelmes szóösszetétellé az igazságos erőszak, a megnyugtató hatású, bizalomgerjesztő büntetési rendszer. Modern társadalmi körülmények között is jellemző, hogy kevés szimpátia tapasztalható általában az erőszak áldozataival szemben. Gyakran fordul elő, hogy a büntetések rendőrségi kezelése nem botrány, a morális érvek gyengék maradnak. De a sematikus cselekvő feltételezése mellett más elégtelenségek is jellemzik ezt a logikát. A jogosultságokkal rendelkező individuumok várják a védelmet a másik kiszámíthatatlan támadásaival szemben, a társadalom elszigetelt egyének gyülekezete, integrációt csak kívülről lehetséges teremteni. Ezzel az uralkodó felfogással szemben a társadalom kölcsönös kapcsolatok, elköteleződések és együttműködések hálózatából áll, ahol az egyén szabadsága a másokkal való együttlétben, együttműködésben teljesebbé válhat. Ennek megfelelő szabadságfogalomról, a mi-perspektíva jelentőségéről Axel Honneth így ír: a demokratikus akaratképzést vagy a baráti és szerelmi viszonyokat egyaránt az jellemzi, hogy „...a másik személy beavatkozásait saját cselekvési szféránkba nem korlátozásként érzékeljük, amit még össze kellene egyeztetni azzal a feltétellel, hogy a negatív szabadság gyakorlatát csak arbitrary (önkényesen) vagy uncontrolled interferences (kontrollálatlan kölcsönhatások) által lehetne akadályozni; hanem inkább arról van szó, hogy a részt vevő személyek akarata olyannyira összhangban van egymással vagy illeszkedik egymáshoz, hogy a külső beavatkozásról szóló beszéd értelmét veszti. (...) A két személy törekvései nem csak bizonyos tekintetben fedik egymást, hanem folyamatosan egymásba nyúlnak, úgy, hogy eredményüket még egy partikuláris perspektívából is közös célnak érzékeljük.”⁷

Tehát az erőszak elleni küzdelem, a felszabadulás lényegi szintje belső, a pszichikus korlátok (a belsővé vált erőszak) lebontása.⁸

⁷ Honneth, Axel: A szabadság nem két, hanem három fogalmáról. Javaslat morális önértésünk kiterjesztéséhez, 144. o. In Replika 2015/3-4. szám, 141-154. o.

⁸ Marcuse, Herbert: An Essay on Liberation. Beacon Press, Boston, 1971.

Mielőtt komolyabban szemügyre vennénk a felszabadulás belső korlátait és lehetséges mechanizmusait, világossá kell tenni, hogy mitől is kell megszabadulni a külső világban. E külső szférának jellegzetes és domináns eleme az állami jog.

III. Eredeti erőszak

Amikor jószándékú demokraták vagy az autokrácia sanda barátai azzal érvelnek, hogy nem lehet nem jogállami eszközökkel jogállamot létrehozni, akkor súlyos teoretikus és történelmi tévedésben vannak. A demokratikus és alkotmányos állami működés többnyire erőszakos módon konstituálódik. Tévedésük forrása a demokráciával és alkotmányos rendszerek létrehozásával kapcsolatos magyar tapasztalatok szegényessége. Diktatúrából demokráciát vagy autokráciából jogállamot, alkotmány nélküli állapotból alkotmányosságot létrehozni a kontinuitás megőrzésével lehetetlen, értelmetlen feltételezés. A változás természete ezekben az esetekben morfogenetikus, eredeti létrehozás, nem lehet részleges (transzmutáció) vagy reprodukció. A változás természetétől független kérdés a változás eszközrendszere, kikényszerítésének módja. Forradalmi változások, a kontinuitás megtörése, mint azt tudjuk, békésen is történhet.

Ez nem változtat azon, hogy az eredeti jogtételezés erőszakon alapul. „Az igazságosság és a jog megszületése, a jog létesítésének, alapításának és igazolásának pillanata performatív erőt, vagyis mindig egy interpretatív erőt és a hitre való felhívást rejt magában; ezáltal azonban nem arról van szó, hogy a jog az erő szolgálatába szegődő, az uralkodó hatalom engedelmes, szolgálatkész és külsődleges eszköze lenne, hanem arról, hogy bensőségeesebb és komplexebb viszony fűzi ahhoz, amit erőnek, hatalomnak vagy erőszaknak nevezünk.”⁹ A jog mindig az erősebb eszköze, az engedelmeskedés az ebből fakadó erőszakon alapul, az számít tehát igazságosnak, ami elég erős, sőt az igazságosság egyáltalán nem is szükséges működéséhez. A törvény misztikus alapja az a tekintély, amely a megszokásból, beletörődésből ered. Az emberek, míg hajlandóak elfogadni, hitet tesznek mellette követő cselekvéseikkel, ebből származik ereje.

A jog erőszakhoz kapcsolódó bensőséges viszonya miatt a jogállammal kapcsolatos erőszakmérséklő várakozások korlátozottak.¹⁰ Az erőszak alkalmazásának igazolásai, az erőszak kultusza gyakran a változás motorja. Ugyanakkor a nagy változások idején, átmeneti időszakokban éppen az erőszak hozza létre az emberi életet megnehezítő morbid jelenségeket.¹¹ Mindennapi tapasztalat, hogy a jog látványosan kudarcot vall az erőszak mérséklésében, nem alkalmas a háborúk emberi veszteségeinek enyhítésére stb. Valamennyire ugyan képes bizonyos erőszak-alkalmazásokat enyhíteni, szelídíteni, de mivel maga is az erőszak forrása, igazolója, sőt léte is az erőszaktól függ, arra folyamatosan szüksége van, könnyebben eszkalálja az erőszakot. A hatalom és erőszak összetartozó jelenségek és a jog hatalmi jelenség, a hatalmat pedig gyakran, tipikusan erőszakkal gyakorolják. A jogrendszer eredete eredeti erőszak, akkor is, ha azt egy új alkotmányos rend megalapozásaként értékelik utólag. Az alaphatár (Grundnorm) erőszakimpulzusokkal képes változni. Tehát az állami erőszak-monopóliumon alapuló jogrend hiteltelen és gyenge eszköz az erőszak mérséklésére. Leginkább úgy mérsékli az erőszakot, hogy sajátjaként monopolizálja. Hatékonyságát nagyban emeli, ha a jogilag

⁹ Derrida, Jacques: Törvényerő. A tekintély misztikus alapja. L' Harmattan, Budapest, 2016, 19. o.

¹⁰ Ramos, Efrén Rivera: Violence and the law: Notes under the influence of an extreme violence. <https://openyls.law.yale.edu/server/api/core/bitstreams/6e4a33dc-c351-4217-ad84-a554ce0fb580/content> (2025. október 9.)

¹¹ Gramsci, Antonio: Levelek a börtönből. Kossuth, Budapest, 1974. Az átmeneti időszakokra jellemző „fenomeni morbozi” körébe tartozik Gramsci szélsőjobboldali átértelmezése is. Erről lásd: Éber Márk: Ellenhegemónia-építés. Eszmélet Alapítvány, Budapest, 2025.

támogatott új rend az erőszak alkalmazását beleírja az intézményekbe, eljárásokba és értelmezésekbe, sőt a kollektív emlékezet részévé teszi, az erőszak dicsőséggé, a nemzeti büszkeség elemévé válik. A politikai közösség kollektív tudatalattijába mélyen bevésődött erőszak a mindennapi élet súlyos tényezője.

A sokak által vágyott rend, rendezettség egy adott racionalitásnak, szabályrendszernek való alárendelődést jelent. Ezek a szabályok azt is megmondják, ki alkalmazhat erőszakot, mennyit és milyen formában. Az erőszak alkalmazása szabályozott keretek között zajlik, ami legalább némileg kiszámíthatóvá teszi, de eliminálni, radikálisan csökkenteni a szabályozottság nem képes. Egy racionalitásnak való alárendelés és az ennek megfelelő többé-kevésbé következetes erőszak-alkalmazás megnyugtató hatású, különösen azok számára, akik társadalomképe hobbesiánus.

A jogi szabályozás hatása tehát alapvetően függ az erőszak alkalmazásának lehetőségétől, az erőszakkal fenyegetés, a kényszer annak lényegi eleme, tartozéka. Jogászasabb megfogalmazásban a jogi norma a szankcióban teljesedik ki, amely legalább implicit módon erőszakot tartalmaz. Igazolása erős, ha arra épül, hogy a polgárt, a társadalmat védi.

Természetesen a jog nem kizárólag erőszak, a pusztá erőszakká alakuló jog elveszti jogi jellegét, de nem is óhaj, jámbor szándék, mert az nem képes jogként érvényesülni. Egy működő jogrend az erőszak és meggyőzés keveréke. Nem az erőszak léte vagy nem léte különbözteti meg a jogállamokat és az önkényt.

A meggyőző erő, a legitimációs érvek soha nem elégségesek önmagukban, sokféle mechanizmus biztosítja a szabályozás hatékonyságát, azt, hogy a társadalom készséges legyen követni azt, de a tényleges hatásban a meggyőzés hatékonysága és az erőszak működtetése sajátos kölcsönviszonyban állnak, egymást feltételezik. Ebből az is következik, hogy a politikai gyakorlatban könnyű eltolni e két tényező közötti kényes egyensúlyt az erőszak felé. Az erőszak alkalmazásának többségi elfogadottsága könnyűszerrel előállítható (ellenségképzés, veszélyérzet és félelem generálása, a saját csoport határainak szűkre szabása stb.). Erre épülnek a ma is virulens fasiszta hazugságok.¹² Sőt a modernitás sajnálatos jellegzetessége az erőszak különböző formáinak mindennapivá válása, az erőszak kultúra terjedése, a háborús nyelvezet. A sporadikus ellenhatások, az erőszakmentesség ideái utópikusnak látszanak. Minél erősebb az a tapasztalatunk, hogy a tényleges háborúkat nem a jog akadályozza, a nemzetközi jog finoman szólva is tehetetlen és csak utólag igazolja a győzteseket, annál hajlamosabbak vagyunk a békét is az erőszaktól várni.

Természetesen mindannyian tisztában vagyunk azzal is, hogy valamennyivel (sokkal) jobb a jog uralma alatt élni, mint önkényes erőszak körülményei között. Tudjuk, hogy bizonyos típusú erőszakokkal szemben védelmet kaphatunk, de nem mindennel szemben vagyunk védettek, és különösen nem a jog saját erőszakos létével szemben. Talán egy más típusú társadalomban?! Ahol az állami jog szabályozásához képest más szociális technikák és mechanizmusok biztosítják a társadalmi együttműködést.¹³ Ma úgy tűnik, hogy az ehhez szükséges előfeltételek: a másik iránti érzékenység, a másik szenvedésével kapcsolatos averziók erősödése, a környezethez nem gyarmatosító módon közeledés illuzórikus. Azonban az ezekhez az előfeltételekhez közelítő eszmék, társadalmi gyakorlatok átíthatják egy olyan jogrendszer tervezését, amely jobban képes elszakadni saját erőszakos eredetétől és nagyobb mértékben épül a meggyőző erőre, ennél fogva határozottabb legitimációval rendelkezik. Nem manipulációról, hazugságról és az erőszak eltakarásáról beszélünk, mert mindezek növelik az erőszak jelenlétét, maguk is az erőszak megnyilvánulásai: az igazság, a valóság felett gyakorolt

¹² Finchelstein, Federico: Fasiszta hazugságok. 21. Század Kiadó, Budapest, 2020.

¹³ Egy erőszakmentes társadalmi integráció „...attól függ, hogy lehetséges-e a társadalmi struktúrák és kultúránk mélyreható átalakulása, (...) valóban egy újfajta jog előtt állnánk, amely annyira eltérne a ma ismert jogtól, hogy talán más nevet kellene adnunk neki.” Ramos: i.m.

erőszak. Egy ilyen korlátozott, kevesebb erőszakot tartalmazó jogi szabályozást csak a megalkotásában jelen levő sokkal nagyobb társadalmi részvétellel lehet létrehozni. Ez alapvetően ellentétben áll a jelenleg működő parlamentáris demokrácia valóságával. Az együttműködés, kompromisszum, deliberáció kezdeti lépései lennének képesek ahhoz a folyamathoz hozzájárulni, amely az általunk ismert állami jogi szabályozást valami mássá alakítja. Egy toleranciára, türelemre, együttműködésre épülő szabályozás feltételezésekor nem passzív türelemre, belenyugvásra van szükség, hanem a megerősítő akciókhoz hasonlóan a konfliktusok lehetőségekké alakításának elképzelésére és munkájára.

Addig is léteznek eszközeink a fizikai, verbális és szimbolikus erőszakkal szemben. A társadalmi rend önkényességét, a társadalmi normák elnyomó jellegét megkérdőjelezhetjük, kritika alá vehetjük, szóvá tehetjük és megvédhetjük az alternatívákat „a rendnek muszáj lenni” önzőségével szemben. Ehhez képest a gyakori konzervatív érv, hogy a társadalmi normák, kényszerek biztosítják, hogy kevesebb állami erőszakra legyen szükség, figyelmen kívül hagyja a társadalmi normák tartalmát. Amennyiben ezek a nem állami normák, együttélési szabályok, konvenciók rugalmasak, reflexívek, együttműködésen alapulnak és befogadáson, akkor valóban esély van a mérsékeltebb kényszerre. Az ilyen társadalmi állapotok azonban nem állíthatók elő könnyen és minden jel arra mutat, hogy a késő-modern társadalmak szerencsésebb részei is veszni hagyják nehezen és lassan létrejött készségeiket azok fenntartására. A félelem az anarchizmustól, anómiától, deviánsoktól, a másoktól, idegenektől, a káosztól párhuzamosan növekedik az államok nyíltan erőszakos jellegének nyilvánvalóságával. Mindezek mögött az a meggyőződés munkál, hogy az emberek nem képesek spontán együttműködésre és meg kell regulálni a potyautasokat. Hasonlóképpen határozott premissza, hogy ha nem lehet másként rávenni polgártársainkat arra, hogy fontos, de hosszútávú célok érdekében áldozatokat hozzanak, akkor kényszeríteni kell.

Az eddigi tapasztalatok szerint a társadalom működésmódjait megváltoztatni csak kulturális forradalommal lehetséges, ami erős, sőt erőszakos viktoriánus morál-igényeket provokál. Ehhez képest legfeljebb a felesleges, többlet-erőszakkal kell foglalkozni, hiszen határozott normatív kritériumok szükségesek a jó és rossz hatalom megkülönböztetésére. Tehát az erőszak alkalmazása igazolási teherrel rendelkezik, nem minden erőszak káros, de legitimálni szükséges. Ezekkel az eszmékkel szembe az erőszak általános kritikája állítható.

IV. Jog az erőszak igazolásaként

A modern világrend, a kapitalizmus különböző formái és az állami jog szövevényes kapcsolatának értelmezési körében számos ok van az erőszak kritikájára. Az állami jog és jogállam az erőszak mérséklésének ideológiájával, civilizációs erőként való feltüntetésével takarja el sötét oldalát. Ez nem más, mint a kifosztás professzionális legitimációja, ami egyaránt jellemző a jog gyakorlatára és elméletére.¹⁴ E differenciálatlan szentesítéssel szemben a kritikai elméletek Európában történetileg gyenge hagyománya lép fel. A neoliberális és annak szakmai kiszolgálása radikális kritika tárgya a jogi antropológia kortárs klasszikusának művében. Van azonban a radikális kritikának egy sajátos regionális kontextusa, amit nem hallgathatunk el. Autokratikus körülmények között, a jelenlegi Magyarországon könnyű a jogállamot érintő átfogó kritika félreértelmezése. Nem a jogállam alapvető funkciójának, a hatalom korlátozásának elvetéséről van szó, hanem éppen annak nem megfelelő, a domináns társadalmi csoportoknak kedvező romlásáról.

¹⁴ Mattei, Ugo – Nadel, Laura: Plunder. When the Rule of Law is Illegal. Blackwell Publishing, Maiden, MA-Oxford-Victoria, 2008.

A nyugati jogi hagyomány egyik lényeges vonása a jog és politika elválasztása.¹⁵ Ennek megfelelően a professzionális képzést és autonómiát kapó jogászok kerültek a jog őrzőinek szerepébe. Valójában az egyenlőtlen tulajdonviszonyok demokratikus megkérdőjelezésének esélyével szemben is használható módon, a tulajdonnal rendelkező kisebbség érdekében. A jogállammal szembeni érvek belső logikája ma is, legalább a felszínen színelve, a többségi elvre épül. De a jogállam védelme nem eliminálhatja ezt az alapproblémát, válaszolnia kell a helyesen, pontosabban feltett kérdésekre, nevezetesen, hogy mi a funkciója a jogállamnak a legégetőbb társadalmi problémák megoldásában. A jellemző vita, helyenként heves küzdelem a jogállam létrehozásáért vagy visszaállításáért jószerivel eltereli a figyelmet azokról a társadalmi problémákról, amelyek éppen a jogállam és demokrácia stabilitását veszélyeztetik. A liberális hagyomány két domináns érve az intézményekre és a jogosultságokra épül. Pontosabban a tulajdonjog és szerződési szabadság védelmére, a piac érdekében működő jó kormányzás intézményeire és az egyén jogaira.

A kommunizmus összeomlásának történelmi ideje a neoliberalizmus csúcsra járatásával esett egybe. Ebben a környezetben a jogállam a hatalmi gyakorlat negatív korlátja, olyan univerzális forma, hegemonikus érték és legitimációs erő, amely mögött extenzív fogyasztásra épülő társadalmi kultúra adja a támogatást. Nincs kizárva ugyanakkor, hogy a jogállam az elnyomottak használatában ellen-hegemonikus eszközként is megjelenjen, ehhez azonban megfelelő feltételek, értelmező és intézményformáló munka szükséges. A formális jogállam nem szándékolt következménye, hogy a halott jogosultságok váratlanul felélednek. E váratlan fordulatok történelmi példáiban a jog mint az alávetettek eszköze (*empowerment*) éled fel, amelyre azonnal reagál is a rendszer a túlzások megelőzése érdekében a hozzáférések korlátozásával (*disempowering*). Az Európai Unió reakciókészségében a jogállami mechanizmusok és a gazdasági érdekek viszonya érhető tetten: akkor élesedik a jogállami fegyver, amikor a jogállam elveinek semmibe vétele tarthatatlanná válik, vagyis legitimációs problémákat okoz az európai adófizetők pénzének lenyúlása és a háborús veszélyeztetettség miatt. De a jogállami formalizmus kudarca megszokott, amit szintén szokásosan a befogadó társadalom kulturális specifikumainak rovására írnak. Nem nehéz felismerni, hogy a jogállam, eredeti állapotában a kizsákmányolás szolgálatában áll, Nadel kifejezésével a kifosztást törvényesíti és jól megfér a rendkívüli állapot hosszútávú fenntartásával is. A liberális alkotmányosság konzervatív őrzői azzal nyugtatják magukat, hogy még a képmutatás is jobb mint a nyilvánvaló rendkívüli politikai hatalom brutális jogtalansága. A formális jogállam maradékai autokratikus környezetben is a kormány hatalmát a szabad piac garantálása érdekében korlátozzák.

V. Az erőszak kritikája

A jogállam liberális ideológiája, a formális fogalom penetráns (átható) jelenléte hatékonyan korlátozza a tisztánlátást. Gyakran annak belátása is nehézségekbe ütközik, hogy a diktatórikus és rasszista állami működés jól álcázza magát jogállamként. Ezt ugyan már Kelsen is tudta, az intézmény-centrikus szellem mégis elhessegeti magától ezt a bélyeget. Az uralom demokratikus vagy autokratikus jellege nem definiálja a jogot, legalábbis a *Rechtssaar* kultúrkörében. David Fraser a lehető legradikálisabb módon fejtette ki kritikáját az ilyen jogászai ideológiákkal szemben. Professzionális identitásuk önvédelme és intellektuális kényelem miatt egyszerűbb nem-jogként értelmezni a tömeggyilkos rezsimek hatalmi eszközrendszerét.

¹⁵ Berman, Harold: *Law and Revolution I., The Formation of the Western Legal Tradition*. Harvard University Press, Cambridge, MA-London, 1985.

Valójában az emberiség elleni bűntettek előkészítése és kivitelezése is a jog szabályozó logikájával, apparátusával és jogászok közreműködésével történt.¹⁶

Walter Benjamin híres tanulmányában a jog kényszerítő erejéről erőszakként beszél, a jogon kívüli erőszak jogi kezelése az egyik típusú erőszakból egy másikba helyezés. Az állam eszközként legitimálja saját jogi formában működtetett erőszakgyakorlását – és az erőszak mérsékléseként adja el. Benjamin szerint a jog két alapmozgása a normák alkotása és alkalmazása az alkotó és fenntartó jellegű erőszakkal azonos.¹⁷ A jogi kötelezettség létrehozatala intézményekkel támogatott eredeti, prerogatív erőszak, amit utólag változatos eszközökkel igazolnak. Ezek a bevett igazolási sémák és megnevezés-rítusok, az érvényesség kimondása nyugtatja a jog pacifikáló természetében hívőket. Tehát rendfenntartó erőszak áll minden jog mögött, ez a jogalkotás szükségszerű feltétele. Ezzel szemben a nem erőszakos konfliktuskezelés, vagyis civil kormányzás nem instrumentális (eszközjellegű), hanem folyamatos, diszkurzív és nyitott végű. A nem erőszakos, civil konfliktusoldás nem vezet mai fogalmaink szerinti joghasználatához. Minél kevesebb jog, annál kevesebb erőszak. Ez polárisan szemben áll azzal a hobbes-i világképpel, amely mélyen meghatározza a modern jogi gondolkodást és társadalomképet is. Hobbes társadalmi szerződése az erőszak kezdőpontja. Ugyanakkor az emberi megértés, a másik megértése mélyén az erőszak által elérhetetlen réteg él, a közös értelem, az eltérő tapasztalatok, értelmezések, kódok, nyelvek közötti „fordítás” lehetősége. Ez a fordíthatóság a megértések reményét nyújtja, amihez visszanyúlva gyengíthető a szükségképpen erőszakot alkalmazó jogi rendezés terrénuma. „Mert a fordító munkáját a sok nyelv egyetlen igazi nyelvvé történő integrálásának nagy motívuma tölti be. Ez a munka pedig az, amelyben az egyes mondatok, művek, ítéletek ugyan sosem értenek egyet – hiszen fordításra utalódnak –, maguk a nyelvek azonban itt, elgondolásuk módjában kiegészülve s kibékülve, megegyeznek. Ha viszont van az igazságnak olyan nyelve, amelyben a végső titkok, amelyekért minden gondolkodás fáradozik, feszültség nélkül s magukban hallgatva őrzetnek, az igazságnak ez a nyelve – az igazi nyelv.”¹⁸ Az erőszak kritikájának a fordításhoz kapcsolódására Judith Butler hívja fel a figyelmet. „[...] a fordítást szabályozó hangsúlyozottan nem-jogi törvények rezonálnak az erőszakmentesség jogon kívüli területével: a folyamatos konfliktusoldás szerződés előtti vagy szerződésen kívüli technikájával.”¹⁹ A civil kormányzás erőszakmentes szférája a nyelvi megértésre, fordítási készségekre épül és megközelíthetetlen az erőszak számára. A jogi erőszakkal szemben álló „isteni erőszak” (Benjamin) a jog totalizáló tendenciájának felfüggesztésére törekszik. Olyan nem erőszakos ellenállások, amelyek az állami jog szempontjából erőszakként értelmeződnek, a jog erőszakával szembeni ellenállás az állam és képviselői szemében erőszaknak látszik és szájukkal erőszaknak nevezik. Egy mégoly igazságos nem cselekvés, amely visszautasítja egy kötelező norma végrehajtását következményekkel járó, az állami rend felől nézve felforgató és megengedhetetlen aktus, amelyet a bűnözők ellen bevetett állami kényszeraktus követhet.

E logika azon alapul, hogy minden jogteremtő erőszak hatása veszélyes a népre, vagyis a fennálló hatalomra nézve, azért bünteti a gonosztevőt is. De bünteti az igazságra hivatkozó ellenállást is, mert normává alakulhat, elterjedhet és kollektív erővé válhat. Magyarországon a kézirat készítésének idején tárgyalja a jogalkotó a minden ízében jogállamon kívüli, a demokrácia visszaállítása reményeinek eloszlatására alkalmas ún. átláthatósági törvényt, amelyet a tiltakozók eltakarítási törvénynek neveznek. Mint tudjuk a megnevezés jelentős

¹⁶ Fraser, David: *Law After Auschwitz. Towards a Jurisprudence of the Holocaust*. Carolina University Press, Durham, North Carolina, 2005.

¹⁷ Benjamin, Walter: *Az erőszak kritikája*. In Benjamin, Walter: *Angelus Novus*, Magyar Helikon, 1980, 25-56. o. (Benjamin 1980a)

¹⁸ Benjamin, Walter: *A műfordító feladata*. In Walter Benjamin: *Angelus Novus*, Magyar Helikon, 1980, 80. o. (Benjamin 1980b)

¹⁹ Butler, Judith: *The Force of Non-Violence*. Verso, London, 2021, 127. o. (saját fordítás)

tényező, ebben az esetben pontos: a miniszterelnök tavaszi nagytakarítást bejelentő politikai beszéde válik állami kötelező szabállyá. Amennyiben e demokrácia-ellenes törvény kötelezettjei megtagadják a végrehajtást, komoly szankciókkal nézhetnek szembe, tevékenységüket az állami kényszerapparátus megtorolja. Persze előfordulhatna, hogy nem csak az állampolgárok, civilek és civil szervezetek, hanem azok az állami és piaci szervek (NAV, bankok) sem cselekednek, amelyek nélkül nem hajtható végre az autokratikus akarat, az összehangolt kollektív cselekvés erősebb normatív hatással rendelkezik. Kiderülhetne, hogy nem az autokratikus állam az erősebb. Ez a lehetőség teoretikus. Minden jogi formába öltöztetett akarat megtalálja igazolásait.

„A célok ismérve az igazságosság, az eszközöké pedig a jogszerűség. De ez az ellentét mit sem változtat azon, hogy a két iskola (természetjog és pozitívizmus) egymásra talál a közös alapdogmában: Igazságos célokat el lehet érni jogos eszközökkel, jogos eszközöket alkalmazni lehet igazságos célokra. A természetjog arra törekszik, hogy a célok igazságos voltával igazolja az eszközöket, a pozitív jog pedig arra, hogy az eszközök jogos voltával szavatolja a célok igazságosságát. Az antinómia feloldhatatlan marad, ha téves a közös dogmatikus feltételezés, ha kibékíthetetlen ellentét van egyfelől a jogos eszközök, másfelől az igazságos célok között.”²⁰

Az eszközök jogos (jogi formában megjelenő) volta a gyakorlatban átütő erejű, az antinómia felfedezésére sincs esély a jogalkalmazói mindennapokban. Benjamin szerint nem csak az okoz feloldhatatlan ellentmondást, hogy a pozitívizmus vak a célok feltétlen voltát illetően, és a természetjogi logika figyelmen kívül hagyja a normatív eszközök bevetésének feltételeit, a legmélyebb probléma az, hogy a jogban rejlő erőszak általános elfogadottsága csaknem töretlen. Ezt az erőszakot el kell fogadnunk, alá kell vetni magunkat, hiszen ez az a kitüntetett erőhatalom, amely felváltotta a természetes, tehát kiszámíthatatlan erőszakot. Leviatán örökké velünk van. Minden veszélyes, ami a jogrendet aláássa, minden erőhatalom, amely nem az állam kezében van, hanem az egyéni cselekvők tartományában. Vajon az a nem állami erőszak érvényesülésének veszélye, hogy megghiúsul a jogi cél és a jogszerű végrehajtás? Ennél általánosabb oka van az erőszakmonopólium mindenkorai legitimitásának. Az állami jognak nem azért érdeke monopolizálni az erőszakot az egyénnel szemben, mert a jogi célokat akarja biztosítani, hanem azért, mert magát a jogot akarja biztosítani, minden jogon kívüli erőszak (a jogi kötelezettség végre nem hajtása is) fenyegeti a jogot. „Minden jogintézmény hanyatlásnak indul, amikor elhalványul benne az erőszak lappangó jelenlétének tudata.”²¹ A sztrájk például nem tekinthető erőszaknak, de megjelenik benne az erőszak(os zsarolás) mozzanata. Az állam tehát igyekszik korlátozni a sztrájkjogot. Az erőszakon alapuló jogrend számára erőszakos kihívás, az erőszak jogteremtő jellege okoz rettegést az érintettekben. Ezért az állam jó előre megfosztja az egyént minden erőszak alkalmazásától. Az erőszak jogteremtő és jogfenntartó funkciókkal rendelkezik – állítja Benjamin. Az erőszak kritikája akkor értelmes, ha mindkettőre vonatkozik, minden jogi erőhatalom kritikájaként fogalmazódik meg. „De ha nem akarunk gyerekes anarchizmust hirdetni, természetesen azzal sem tekinthetjük elvégzettnek ezt a kritikát, hogy nem ismerünk el semmilyen kényszert az egyénnel szemben, és kijelentjük, hogy mindent szabad.”²² Akkor tehát mi lenne a szabadság magasabb rendje, amely érdekében az erőszakot alkalmazzák? A jogteremtő erőszak igazolni kénytelen magát, amikor győz, a jogfenntartó erőhatalom pedig korlátozott új célok kitűzésében. Ez a hatalommegosztás az önkény némi korlátozása. A rendőri hatalom, általánosabban az erőszak-szervezetek specifikuma és gyalázata, hogy ezek mindkét megkötés alól fel vannak szabadítva, alaktalanok. Az erőszak mint eszköz jogteremtő vagy jogfenntartó, különben nem érvényes, mégis: „...erkölcsi szempontból már az eddig kifejtettek nyomán is olyan kétes színben jelenik meg a jog, hogy fölmerül bennünk a kérdés: nincsenek-e más, nem erőszakos eszközök az

²⁰ Benjamin 1980a: 28-29. o.

²¹ Benjamin 1980a: 41. o.

²² Benjamin 1980a: 36. o.

emberek közti érdekellentétek rendezésére?”²³ Az erőszakot igazoló nagyobb szabadság rendjének kérdését nem lehet a jogon belül megválaszolni. Ha el akarjuk kerülni az erőszakot, akkor a vitarendezésnek el kell kerülnie a jogi utakat, a szerződést, ezek a lehetséges erőszak terei. Ezen alapjaiban nem változtat a parlamentáris demokrácia sem, a parlamentáris kompromisszum is erőszakon alapul, csak még tudatában sincsenek, mert végső soron a jogrend alakítása, ami erőszak. A konfliktusok erőszakmentes rendezése csak a magánviszonyokban lehetséges, „ahol a szív kultúrája a megállapodás tiszta eszközeit adja az emberek kezébe.”²⁴ A megbeszélés a polgári (civil, magán) megállapodás technikája, a kölcsönös megértés alapja, a nyelv hozzáférhetetlen az erőszak számára. Az erőszakmentes, tiszta politikai eszközöket a magánszféra tiszta eszközeinek analógiájára lehet megteremteni.

Ezen a ponton vissza kell térnünk a nyelv és fordítás problémájára. A „nyelv legsajátabb élete” azt jelenti, hogy a fordítót a sok nyelv egyetlen igazi nyelvvé történő integrálásának intenciója mozgatja. Valami nagy megegyezés rejlik a mélyben, az igazság olyan nyelve, „amelyben a végső titkok, amelyekért minden gondolkodás fáradozik, feszültség nélkül s magukban hallgatva őrzetnek, az igazságnak ez a nyelve – az igazi nyelv.”²⁵ Ez értelem megőrzés és értelem visszaadás, a szabadság nagyobb rendje, amely elveti a törvényhozó erejét. „A nyelvek elgondolt, legbensőbb viszonya pedig sajátos konvergencia-viszony. Abban áll, hogy a nyelvek nem idegenek egymástól, hanem a priori és minden történeti vonatkozástól eltekintve rokonok egymással abban, amit mondani akarnak.”²⁶ Ez a rokonság nem a hasonlóságon alapul, történelmen túli rokonság: mindegyik ugyanazt célozza, egymást kiegészítő törekvések összessége a „tiszta nyelv”. A nem lefordítható lényegi mag, a fordítás lényege a fordítás nyelvére irányuló intenció megtalálása. A megértés e mélyen rejlő igazsága szemben áll az egymással összefonódó jogteremtéssel és jogfenntartással, mert „...a jogteremtés az erőszak eszközével éri el a célját, azt, amit mint jogot megteremt, de nem mond le az erőszakról, miután elérte a célt, megteremtette a jogot, hanem éppen akkor teszi csak a szó szoros értelmében, még hozzá közvetlenül, jogteremtővé, ugyanis nem valami erőszakmentes és erőszaktól független, hanem azzal szükségképpen és belsőleg összefüggő célt tesz meg – hatalom néven – jognak. Jogot teremteni annyi mint hatalmat teremteni, s ez az aktus ilyenképpen az erőszak közvetlen megnyilvánulása.”²⁷ Benjamin kérdése, hogy miként sikerülhet kitörni a jogteremtő erőszakok egymást váltó körforgásából? Hogyan lehet felszámolni az erőszakkal összefonódott jogot és államot? A forradalmi erőszak a tiszta erőszak legmagasabb rendű megnyilvánulása: isteni erőszak, a jogteremtő és jogfenntartó erőszak elvetése. Az Isteni erőszak szemben áll a jogteremtő (mitikus) erőszakkal, tiszta erőszak az élők érdekében, nevelő jellegű, de jogteremtés nélkül.

VI. Jogászai szövegelések

Mivel a fennálló hatalom szükségszerűen erőszakosnak értékeli a rend felforgatóit, bármilyen alapokon álljon is az a rend, a küzdelem az erőszak igazolási rendjei körül zajlik. A hivatalos igazolások tagadói veszélyt jelentenek a mindenkori hatalom birtokosai számára, ezért többek között a jog segítségével termelik újra az igazolásokat. A jog hatékony, erőszakra alapított legitimációt teremtő rendszer, a norma sérelmét következetesen szankcionálja, ezzel újra és újra megerősíti. A jogi normák és professzionális működtetői megnevezik az ellenséget a tiltott magatartások kodifikálásával. Tevékenységük és a jogi erőszak melletti végső érvük

²³ Benjamin 1980a: 40. o.

²⁴ Benjamin 1980a: 42. o.

²⁵ Benjamin 1980b: 80. o.

²⁶ Benjamin 1980b: 75. o.

²⁷ Benjamin 1980a: 50. o.

szerint a jog az élet védelmével azonosítható. A modern jogászvilágkép számára idegen, hogy az emberi élet alapvetően relációs természetű, a professzionális tudásrendszer számára az individuum magatartása az érvényes kiindulópont. Valójában azonban minden társadalmi cselekvésünkben függünk egymástól. Sőt az élet különböző formáinak kölcsönös függése a késő-modernitás alapélménye. Ebből következően az erőszak radikális kritikája a másik pusztításával való radikális szembenállás. A másik a lehető legtágabb értelemben.²⁸ Az erőszak ilyen értelmű tagadása nem erőszakmentesség, hanem a világ megerősökölésével, kirablásával, a másik elpusztításával, kizsákmányolásával stb. való radikális, ha kell, erőszakos szembenállás.

A különböző erőszakok egymásba olvadnak, elválaszthatatlanok: a nyelvi, érzelmi, szervezeti, gazdasági, strukturális oldalak működtetésében a politikai hatalom és az állami jog változékony legitimációs keretekben, de általában az igazság és demokrácia nevében jár el. Nagy szüksége van a megnevezés konstituáló, legitimáló erejére, amire Robert Cover sokat idézett tanulmánya is utal. Cover szerint a jogértelmezés mindig a fájdalom és halál keretében mozog: a joggyakorlat a másikon gyakorolt erőszak.²⁹ A jogi szöveg értelmezése pedig az erőszak igazolása. Így a jogalkalmazó tevékenységét félrevezető pusztán értelmezésnek nevezni. Az erőszak következtében beálló fájdalom és halál elpusztítja a nyelvet, roncsolja a személyközi valóság társadalmi konstrukcióit. Mindez a társadalmilag szervezett és igazolt erőszak kontextusában történik. A jog alkalmazása (értelmezése), vagyis a megfontolt és igazolt fájdalomkórosabb abból a célból tűnik szükségesnek, hogy a delikvens normatív világát megtörje és helyettesítse valami mással. Alaplogikája szerint tortúra (kínzás), totális dominancia, világpusztítás. Az uralkodó rend igazolásait elvető lázadók vagy forradalmárok (másik oldalról alapítók) ugyancsak rendelkeznek az erőszak minden kellékével és alkalmazásának szándékával. Az alkotmányos szövegek mögött kollektív cselekvésekhez vezető intézményes kapacitások állnak: „...éppen a politikai szöveg megértésének intézményes cselekvési módokba való beágyazódása az, ami megkülönbözteti a jogértelmezést az irodalomértelmezéstől, a politikai filozófiától és az alkotmánykritikától.”³⁰ A bebörtönzés megfelelő interpretációkat és konverzációkat feltételez, amelyek így maguk is erőszakossá válnak, erőszakot alkalmaznak. A rab tapasztalata az elejétől fogva az erőszaknak kitett, alávetett tapasztalata és azt az erőszakos kezeléstől való félelem jellemzi. Az ítélezés erőszakossága nyilvánvalóvá válik, ha a történeteket a vádlott nézőpontjából figyeljük. Az erőszakos cselekvések mögött ideológiai igazolások állnak, de az a közösen osztott világ, amelyet a bíró és az elítélt alkot meg, polárisan szembenálló tapasztalatokból áll össze.

A bíró fájdalommal és halállal operál, szemben más, ártalmatlanabb szövegértelmezőkkel, ez tevőleges, cselekvő, ható. Sőt pusztító hatás, az elpusztítás lehetőségeivel rendelkezik és nem is pusztán az eltérő interpretációk eliminálásaként. A jogértelmezés (bírói interpretáció) tevőlegesen arra irányul, hogy hihető fenyegetéseket és erőszakos cselekvéseket tegyen; ezt lehetőleg hatékony módon, eszközökkel és eljárással. A jogalkalmazó gyakorlati bölcsességgel rendelkezik, gyakorlati cselekvésekben megnyilvánuló nyelvi aktusokat végez, amelyek erejét az intézményes környezet biztosítja. Tevékenységét szabályok és elvek rendszere (másodlagos szabályok) rendezi, ezek határozzák meg, hogy konkrétan milyen cselekvések következnek a bíró nyelvi interpretációból.

De a legcizelláltabb másodlagos szabályrendszer sem változtat azon, hogy az interpretáció maga is erőszak, közvetlen és szükségszerű kapcsolat van a kimondott értelmezés és a felfegyverzett apparátus cselekvése között. A végrehajtók számára ugyanis nincs tere a megfontolásoknak, hezitálásoknak, az erőszak alkalmazása intézményesen rutinszerű, a kimondott ítélet, intézkedés automatikusan tetté válik. A hierarchikus struktúrában végrehajtott

²⁸ Rosa, Hartmut: *Resonance. A Sociology of Our Relationship to the World*. Polity, London, 2020.

²⁹ Cover, Robert M.: *Violence and the World*. In *The Yale Law Journal*, Vol. 95, 1986, 1601-1629. o.

³⁰ Cover: i.m. 1606. o. (saját fordítás)

cselekvések alaptermészete az autonómiák alárendelése, elnyomása. A bíró intézkedéseivel működésbe hozza azokat az intézményes cselekvőket, akik nem rendelkezhetnek a gátlások, autonómia megfelelő szintjével. A bíró miközben a normák értelmezését adja, működésbe hoz egy erőszakos gépezetet, amelyben az értelmezésének címzettjei meg vannak fosztva az autonóm gondolkodás és cselekvés lehetőségeitől. Mindez a leghatékonyabban működik, mert nem kell tartania az áldozat reakciójától. De nem mentesül a fájdalom látványától. Az értelmezés ebben az értelemben nem szabad, mindig számolnia kell azzal, hogy közvetlenül cselekvéssé válik, megvalósítható és elég határozott ahhoz, hogy legyőzze az ellenkezést. Mindig tekintetbe is veszi saját intézményes háttérét. „A jogértelmezés lehet bírák vagy polgárok, törvényhozók vagy elnökök, sorozással szemben ellenállók vagy pro-life aktivisták cselekedete. Az interpretálók mindegyike egy-egy sajátos intézményi helyről beszél. Mindegyiküknek más-más perspektívája van az Alkotmány adott értelmezésének ténybeli és erkölcsi következményeiről. Az egyes értelmezők megértése a szerepek és az erkölcsi elkötelezettségek változásával együtt változik. De a szó, a tett és a szerep szempontjai bizonyos mértékig mindig jelen lesznek. E három megfontolás közötti kapcsolatot a jogértelmezés gyakorlati, erőszakos kontextusa teremti meg, és ezért a jogértelmezési folyamat legjelentősebb aspektusát képezi.”³¹

Nem kellően hatékony az autoritativ interpretáció, amikor biztonsági problémák merülnek fel például egy maffiavezér tárgyalásán, vagy a politikai hatalmi környezet ellenséges a bírósággal szemben, az állam vonakodik végrehajtani a jogerős döntéseket, a bírakat támadások érik, hiányos a tanúvédelem stb. Az ilyen anomáliák könnyen állnak össze az igazságszolgáltatást érintő rendszerszintű kudarccá. A bíró pedig nem tehet másként, természetesnek tételezi, hogy egy működő gépezet része, az igazságszolgáltatás komplex rendszerében tevékenykedik, az állami hatalom mögött áll. Sőt azt is feltételeznie kell, hogy határozott társadalmi konszenzus húzódik aktusai mögött. Egy jól kiépített, strukturált hatalmi rendszer garantálja a hatékonyságot, a bíró szavai mögötti erőt. Tehát mindig valami nagyobb hatalom erőterében cselekszik. Az erőszak és a jogszerűség szükségképpen együtt működik, integrált módon jelenik meg a szerepekben, cselekedetekben és szavakban. Sem a jelentés, sem az erőszak nem hiányozhat. E természetes kapcsolat, egyensúly bomlik meg, ha az akarat vagy képesség hiánya jellemzi a végrehajtást vagy a bírói szerepfelfogást. Ilyen állapotok vezethetnek erőszakos önbíráskodáshoz, a statáriális „bíráskodáshoz”, koncepciók perekhez. A jól szervezett, koordinált és legitim erőszakgyakorlás történelmi fejlemény (erőszak-monopólium), az erőszak alkalmazásának bírói útra terelése, interpretációs kényszerek, szabályozott rend és eljárások alá vonása garanciális jellegű. A bíró soha nem egyedül, hanem egy gépezet, rendszer részeként gyakorol hatalmat, alkalmaz erőszakot. Össze van kötve az egésszel és erős szabályokkal el is van választva a végrehajtás egyéb elemeitől. Az erőszak, a halál és fájdalom feletti rendelkezés ebben a szabályozott szférában mindig más bírói elmék passzív vagy aktív jóváhagyását igényli. Az erőszak megszelídítése azon alapul, hogy sok hang, különböző szerepek vannak jelen, munkamegosztás, megosztott felelősség, közös és koherens értelmezési tartomány jellemzi a jog működtetését. Az erőszak árnyékában.

Irodalomjegyzék

Antiphon: Power, Violence, Law. In Critical Legal Thinking, 5 Apr 2009.
<https://criticallegalthinking.com/2009/04/05/power-violence-law/>

³¹ Cover: i.m. 1618. o. (saját fordítás)

- Benjamin, Walter: Az erőszak kritikája. In Walter, Benjamin: Angelus Novus, Magyar Helikon, 1980, 25-56. o.
- Benjamin, Walter: A műfordító feladata. In Benjamin, Walter: Angelus Novus, Magyar Helikon, 1980, 69-86. o.
- Berman, Harold: Law and Revolution I., The Formation of the Western Legal Tradition. Harvard University Press, Cambridge, MA-London, 1985.
- Butler, Judith: The Force of Non-Violence. Verso, London, 2021.
- Cover, Robert M.: Violence and the World. In The Yale Law Journal, Vol 95, 1986, pp. 1601-1629. <https://doi.org/10.2307/796468>
- Derrida, Jacques: Törvényerő. A tekintély misztikus alapja. L'Harmattan, Budapest, 2016.
- Éber Márk: Ellenhegemonia-építés. Eszmélet Alapítvány, Budapest, 2025.
- Finchelstein, Federico: Fasiszta hazugságok. 21. Század Kiadó, Budapest, 2020.
- Fraser, David: Law After Auschwitz. Towards a Jurisprudence of the Holocaust. Carolina University Press, Durham, North Carolina, 2005.
- Gramsci, Antonio: Levelek a börtönből. Kossuth, Budapest, 1974.
- Heath, Joseph: The violence inherent in the system. In Philosophy and Social Criticism, Vol. 49, No. 8., 2023, pp. 883-902. <https://doi.org/10.1177/01914537231186130>
- Honneth, Axel: A szabadság nem két, hanem három fogalmáról. Javaslat morális önértésünk kiterjesztéséhez. In Replika 2015/3-4. szám, 141-154. o.
- Liotard, Jean-Francois: A viszály. L'Harmattan, Budapest, 2019.
- Marcuse, Herbert: An Essay on Liberation. Beacon Press, Boston, 1971.
- Mattei, Ugo – Nadel, Laura: Plunder. When the Rule of Law is Illegal. Blackwell Publishing, Maiden, MA-Oxford-Victoria, 2008. <https://doi.org/10.1002/9780470696552>
- Ramos, Efrén Rivera: Violence and the law: Notes under the influence of an extreme violence. <https://openyls.law.yale.edu/server/api/core/bitstreams/6e4a33dc-c351-4217-ad84-a554ce0fb580/content> (2025. október 15.)
- Rosa, Hartmut: Resonance. A Sociology of Our Relationship to the World. Polity, London, 2020.
- Vinnai Edina: Jog és nyelv határán. Gondolat, Budapest, 2017.